

Kurân'da İslâm'ın Tüm Peygamberlere İsnat Edilmesi¹

Aslan ÇITIR

Dr., Konya İl Müftülüğü, Konya, Türkiye.

aslancitir@gmail.com (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 10.05.2021

Kabul: 26.06.2021

Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler:

Tefsir,
Din,
İslâm,
Müslüman,
Peygamberler.

Kur'ân-ı Kerîm'de din anlamında kullanılan iki kavram dikkat çekmektedir. Bunlar, *ed-Dîn* ve *el-Millet* kelimeleridir. Millet kavramına bütün ayetlerde din anlamı verilmiştir. Onbeş ayette zikredilen Millet kavramı din anlamında mensubiyet ifade edip Allah'ın yarattığı kullarına isnat edilmiştir. Kur'ân'da Yahûdilere/Hıristiyanlara ve Hz. İbrâhîm'e isnat edilen din millet lafzıyla anlatılmıştır. Millet, Hz. İbrâhîm'in ve İsrâîloğullarının ait olduğu dini ifade etmektedir. *ed-Dîn* ise, sadece Allah'a atfedilmiştir. Allah herhangi bir dinin mensubu değil; *ed-Dîn*'in sahibidir, dini inzâl edip, gönderendir. Kur'ân'da *ed-Dîn* ile *el-İslâm* birbirlerinin benzeri olarak kullanılmış, Allah katında tek dinin İslâm olduğu beyan edilmiş, Allah'ın İslâm'dan başka herhangi bir dini vahyetmediği belirtilmiştir. Birçok ayette peygamberler Müslüman olarak tanıtılmıştır. Kur'ân'da yirmi ayette zikredilen İslâm ve türevleri *silm* kökünden türemiş; İslâm/Şeriat/Barış, itaat etmek, teslim olmak ve boyun eğmek anlamlarına gelmektedir. Bu kavramlar, tüm anlamları itibarıyla İslâm kelimesinin muhtevasında cemedilip birleşmiştir. Kur'ân'da peygamberlere isnat edilen İslâm kavramı *Müslimûn/Müslimîn* şeklindeki lafızla ifade edilmiştir. Bu kontekste, bütün nebiler din olarak Allah'ın vahyettiği İslâm'ı tebliğ etmişlerdir.

The Attribution of Islam to All Prophets in the Quran

Article Info

Abstract

Article History

Received: 10.05.2021

Accepted: 26.05.2021

Published:
30.06.2021

Keywords:

Tefsir,
Religion,
Islam,
Muslim,
Prophets.

Two concepts that mean religion in the Qur'an attract attention. These are the words *ed-Dîn* and *Millet*. The concept of nation has been given the meaning of religion in all verses. The nation word is mentioned in fifteen verses/it expresses belonging in the sense of religion and is attributed to the servants created by Allâh. In the Qur'an, the Jews/Christians and the religion attributed to Abraham are defined in the word millet. Nation, which means religion, refers to the religion to which Abraham and Israelites belong. The concept of *ed-Dîn* is attributed only to Allâh. Allâh is not a member of any religion; *ed-Dîn*'s owner is the religious sender. In the Quran, *ed-Dîn* and *al-Islam* are used as similar to each other, it is declared that the only religion in the sight of Allah is Islam, and it is stated that Allah does not refer to any religion other than Islam. In many verses, the prophets are described as Muslims. Islam and its derivatives mentioned in one hundred twenty verses of the Quran derive from the root *Silm*; Islam/Shariah/Peace means to obey, to surrender and to submit. These concepts are united in the content of the word Islam in terms of all its meanings. The concept of Islam attributed to prophets in the Quran is expressed with the words *Muslimûn/Muslimîn*. In this context, all the prophets preached the Islam sent down by Allah.

Atıf/Citation: Çıtır, Aslan. "Kurân'da İslâm'ın Tüm Peygamberlere İsnat Edilmesi". *akif* 51/1 (2021), 135-158.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/akif.2021.19>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

¹ Kur'ân-ı Kerîm'de Dinin Birliği başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

GİRİŞ

İslâm/Müslüman kelimesi, سلم (*Silm*) kökünden türetilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kökten türeyen İslâm ve türevlerinin yüzyirmi yerde mezkûr olduğu tespit edilmiştir. İslâm kavramı مسلمون/مسلمين (*Muslimûn/Muslimîn*) kelimeleriyle nebilere de atfedilmiştir. Peygamberlerin tamamının müslüman olduğu, ümmetlerine İslâm'ı tebliğ ettiği bildirilmiştir. Kur'ân peygamberimizin risâletinde ilk nebiden itibaren var olan İslâm'ı ikmâl etmiştir. Bu çalışmada önce İslâm kavramının lügat, ıstılah ve Kur'ân'daki anlamları ele alınacaktır. Çalışmanın devamında nebileri müslüman olarak tanıtan ayetler tetkik edilecektir. Sahifeler/semâvî kitaplar vahyedilen peygamberlerin müslümanlığı üzerinde durulacaktır. İnsanlığın ikinci/üçüncü atası olan Hz. Nûh/Hz. İbrâhîm ve son nebi Hz. Muhammed'in İslâm üzerinde ittifak ettiğini anlatan ayetler klasik/çağdaş tefsir kaynaklar, günümüzde yapılan ilmî çalışmalar rehberliğinde incelenecektir.

1. İslâm Kavramı

Kur'ân, Allah katında tek dinin İslâm olduğunu "Allah katında din İslâm'dır."² ayetiyle belirtmiş, İslâm dışındaki din arayışlarının muteber olmadığını beyan etmiştir: "Kim İslâm haricinde bir din ararsa, (Aradığı din) ondan asla kabul edilmeyecektir."³ Bu iki ayet, *ed-Dîn/el-İslâm* ilişkisini bâriz bir şekilde anlatmaktadır. *ed-Dîn/el-İslâm* ilişkisini anlatan diğer ayet ise Mâide 5/3. ayettir.

1.1. İslâm Kavramının Kur'ân'daki Türevleri

Arapça'da *es-le-me* (4. fiil kalıbı) geçişsiz haliyle *teslim olmak*, geçişli haliyle ise bir şeyi birine teslim etmek anlamındadır. *el-İslâm* bu fiilden türetilmiş mastar-isimdir/boyun eğme (inkiyâd) anlamına gelir.⁴ *ed-Dîn*'in de boyun eğme, itaat etme, teslim olma, hüküm, ceza, mükâfaat, şer'at, İslâm vd. anlamları mevcuttur.⁵

Bilindiği üzere cahiliye asrında *esleme* fiilinin anlam içeriğine yönelik dinsel bir unsur yoktur. Kur'ân'da kelimenin mastar-isim kullanımı 8 yerde mevcuttur. Bunlardan ikisi bir zamire muzaf (İslâmukum/İslâmuhum⁶); diğer 6 kullanım ise, harf-i tarifile belirlenmiştir. Marife olan *el-İslâm* sıfat mıdır/isim midir? Allah (c.c.) Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verdiği şeriatın⁷ özel ismini *el-İslâm* olarak kendisi mi koymuştur? Öncelikle bu kelimenin başına *el* takısı gelmesinin sebebi, lafzın anlamının zihni olarak daha önce biliniyor olmasıdır (Ma'hûdî Zihnî). Örneğin, onlar mağarada iken *fi'l-ğâr*⁸ ifadesinin başındaki *el* belirteci ayetin indiği dönemdeki insanların söz konusu mağaranın neresi

² Âl-i İmrân 3/19.

³ Âl-i İmrân 3/85.

⁴ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab* (Beyrût: y.y., 1410/1990), 12/293-294.

⁵ bk. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrût: Dâru's-Şâmiyye, 1417/1996), 323-324.

⁶ Hucurât 49/17; Tevbe 9/74.

⁷ Câsiye 45/18.

⁸ Tevbe 9/40.

olduğunu bildiği anlamına gelir. İkincisi, burada *ğar* kelimesinin başına *el* takısı gelmesi, onu belirli isim yapar. Fakat zorunlu olarak özel isim yapmaz.⁹

Ayetteki *el-İslâm*, *ed-Dîn*'i niteleyen ikinci bir masdar-sıfat veya masdar-isim olabilir. Fakat Hz. Muhammed'e vahyolunan bütün emirlerin/nehilerin toplamına delalet eden özel bir isim olamaz. Çünkü kelime bazı Mekkî ayetler dâhil olmak üzere¹⁰ vahiy sürecinin her aşamasında kullanılmıştır. Bazı âlimler, *el* takısıyla belirlenmiş kullanımların (Medenî ayetlerdeki kullanımlar) isim olduğu kanaatindedirler.¹¹ Kökü *s-l-m* (سلم) olan İslâm kavramı ve türevlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de yüzüymü kez¹² zikredildiği tespit edilmiştir.

Barış/esenlik anlamını da ihtiva eden *selām* (selām)¹³/*silīm* (silīm)¹⁴ kavramlarının 35 kez; if'âl babından İslâm kavramı sadece 8; bu babın mazi, muzâri, emir sigası, masdarı 17 olmak üzere toplam 25 kez zikredildiği anlaşılmaktadır. *Müslimîn* (مؤمنين) 19; *Müslimûn* (مؤمنون) 14 kez zikredilmiştir. *es-Seleme* (السلام) 6, *Müsellemeten* (مسلمة) 3, *müslimen* (مسلمًا), *müslimâtin* (مسلمات), *teslîmen* (تسليما), *selîm* (سليم), *sellimû* (سلموا) ikişer, *müslimeten* (مسلمة), *müslimeyn* (مسلمين), *seleme* (سلم), *süllime* (سلم), *süllemen* (سلمًا), *yüsellimû* (يسلموا), *sâlimûn* (سالمون), *sâlimen* (سالما) birer kez zikredildiği tespit edilmiştir.

1.2. Silm Kavramının Kur'ân Perspektifinde Semantik Analizi

İslâm kelimesinin türediği *silīm* kelimesi ve türevleri *كتب اللغة* tarzı mu'cem/lügat eserlerde yer almış, bu kavramların semantik analizi yapılmıştır. Bu kitapların tamamında bu başlık altında zikredilen anlamların aynısının verildiği müşahede edilmiştir.¹⁵

Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyıl) ise *silīm* kavramının semantik tahlilini ayetlerle temellendirerek ayrıntılı bir şekilde tetkik etmiştir. Bu nedenle Râgıb'ın *Müfredât*'ına

⁹ Râgıb, *Müfredât*, 422.

¹⁰ En'âm 6/125; Zümer 39/22.

¹¹ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2005), 18; Fazlurrahman, *Kur'ân'ın Bazı Temel Ahlâkî Kavramları (İman, İslam, Takva)*, Allah'ın Elçisi ve Mesajı, çev. Âdil Çiftçi (Ankara: y.y., 1997), 7.

¹² bk. Bakara 2/71, 112, 128 (2), 131 (2), 132, 133,136, 208; Âl-i İmrân 3/19,20 (3), 52, 64, 67, 80, 83, 84, 85, 102; Nisâ 4/65 (2), 90, 91, 92 (2), 94, 125; Mâide 5/3, 16, 44, 111; En'âm 6/14, 35, 54, 71, 125, 127; A'râf 7/46, 126; Enfâl 8/43, 61; Tevbe 9/74; Yûnus 10/10, 25, 72, 84, 90; Hûd 11/14, 48, 69 (2); Yûsuf 12/101; Ra'd 13/24; İbrâhîm 14/23; Hicr 15/2, 46; Nahl 16/28, 32, 87, 89, 102; Meryem 19/47; Enbiyâ 21/69, 108; Hacc 22/34, 78; Nûr 24/61; Furkân 25/63; Şuarâ 26/89; Neml 27/31, 38, 42, 81, 91; Kasas 28/53, 55; Ankebût 29/46; Rûm 30/53; Lokmân 31/22; Ahzâb 33/35 (2), 44, 56 (2); Yâsîn 36/58; Sâffât 37/79, 84, 109, 120, 130; Zümer 39/12, 22, 29, 54, 73; Mü'min/Gâfir 40/66; Fussilet 41/33; Zuhruf 43/69,89; Ahkâf 46/15; Muhammed 47/35; Hucurât 49/14, 17 (2); Zâriyât 51/25 (2); Tûr 52/38; Vâkı'a 56/26 (2), 91; Haşr 59/23; Kalem 68/43; Saff 61/7; Tahrîm 66/5; Cin 72/14 (2); Kadir 97/5.

¹³ 33 kez.

¹⁴ 2 kez.

¹⁵ bk. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd, *Cemheretü'l-lüğa*, thk. Remzi Münîr B'alebekkî (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987), 2/858; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüğa*, thk. Muhammed Avad Mur'ib (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1411/2001), 12/309-312; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-lüğa ve sihâhü'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987), 5/1950-1952; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *M'ucemü makâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (by.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/90.

öncelik verilmiştir. O, *es-Silm/es-Selâme* kelimelerini, zâhirî/bâtinî felaketlerden korunma anlamında tanımlamıştır. Bu kavramları “*Arınmış bir kalp ile*”¹⁶ ayetiyle, çalılıklardan sıyrılmak anlamında açıklamış ve bunun batında olduğunu ifade etmiştir. Zahirde olanı ise “*Sağlam, beneksiz, kusursuz, boyunduruk altına alınmamış*”¹⁷ ayetiyle belirtmiştir. Bu kelimenin *selime/yeslemü/selâmeten ve selâmen* fiil kalıbı mevcuttur.¹⁸

Allah'ın (c.c.) korumasını ihtiva eden esenlik/selâmet/güven “*Fakat Allah sizi bunlardan kurtardı*”¹⁹, “*Esenlik ve güven içinde (selâmetle) oraya girin*”²⁰, “*Bizden esenlikle, bereketlerle (gemiden) in.*”²¹ ayetleriyle izah edilmiş; gerçek selâmetin, hastaliksız sağlığın, zelilsiz izzetin, fakirliği olmayan zenginliğin, faniliği olmayan bakiliğin sadece cennette var olacağı ifade edilmiştir. Allah (c.c.) “*Selâm yurdu cennet onlarıdır*”²², “*Allah esenlik yurduna çağırır.*”²³, “*Allah onunla rızası peşinde olanları selâmet yollarına iletir.*”²⁴ ayetleriyle cennetin, selâmetin/esenliğin/güvenin yurdu olduğunu beyan etmiştir. Bu ayetlerde zikredilenlerin tamamı selâmetten gelmiştir. Selam “*Selâm yurdu cennet onlarıdır*”²⁵, “*Barış ve esenliğin kaynağı*”²⁶ ayetlerinde olduğu gibi Allah'ın (c.c.) isimlerindedir.²⁷

Yaratıkların başına gelen felaketlerin/kusurların Allah'ta (c.c.) bulunmaması açısından selâmla vasıflandırıldı, denilmiştir. Allah'ın (c.c.) *Selâm* isminin tecellisinin “*Çok merhametli olan rabden bir söz olarak (kendilerine) selâm vardır.*”²⁸, “*Sabretmenize karşılık selâm sizlere*”²⁹, “*İlyâs'a*³⁰ *selâm olsun.*”³¹ ayetlerinde ifade edildiği gibi, bütün nimetlerin saff/şaiibesiz bir şekilde tezâhür edeceğine, esenliğin teminatı olacağına işaret etmektedir.³²

Allah (c.c.), selâmet/esenlik talebi ile ilgili şöyle buyurmuştur: “*Cahiller onlara laf attıkları zaman 'Selâm' der geçerler.*”³³ Mü'min kullar, sizler için Allah'tan (c.c.) esenlik diliyoruz derler anlamındadır. Ayetteki *سلاما* ifadesi, fiilin gizlenmesinden dolayı nasb halinde gelmiştir. Takdîrî *قالوا سلاما* şeklinde bir kenara koymak anlamındadır.³⁴

¹⁶ Suarâ 26/89.

¹⁷ Bakara 2/71.

¹⁸ Râgıb, *Müfredât*, 422.

¹⁹ Enfâl 8/43.

²⁰ Hicr 15/46.

²¹ Hûd 11/48.

²² En'âm 6/127.

²³ Yûnus 10/25.

²⁴ Mâide 5/16.

²⁵ En'âm 6/127.

²⁶ Haşr 59/23.

²⁷ bk. Ebû Abdîrrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn* (Bağdat: y.y., 1404/1984), 7/265; Râgıb, *Müfredât*, 422.

²⁸ Yâsîn 36/58.

²⁹ Ra'd 13/24.

³⁰ Râgıb, *Müfredât*, 422.

³¹ Sâffât 37/130.

³² Râgıb, *Müfredât*, 422.

³³ Furkân 25/63.

³⁴ Râgıb, *Müfredât*, 422.

Bu minvalde, mahzûf masdarın sıfatı olmuştur. “*Hani onlar İbrâhîm’in yanına varmışlar ve selâm olsun sana demişlerdi, O da size de selâm olsun, demiş...*”³⁵ ayetinde, ikinci سلام kavramı, dua babına yükseltildiği için ref (ötre) olarak zikredilmiştir. Meleklerin selâmı fiil cümlesini ihtiva eder. Birinci سلام kavramının nasb gelmesi “*Selâmet, esenlik seninle olsun*”; Hz. İbrâhîm’in (a.s.) selâmı ise isim cümlesini ihtiva eder. Ref gelmesi “*Selâmet, esenlik sizlere olsun*” anlamına delalet içindir. İsim cümlesi, sabitlik/kararlılık; fiil cümlesi ise yeni bir oluşumu ifade eder. Hz. İbrâhîm’in onlara selâmı, onların Hz. İbrâhîm’e selâmından daha kâmindir.³⁶ Emredilen edeb babından daha iyisine yönelmek “*Size bir selâm verildiği zaman ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin.*”³⁷ ayetiyle ifade edilmiştir. Ayetteki سلام kavramı, barışı سلم gerektirdiği için bazıları *silm* olarak okumuştur.³⁸

Hız. İbrâhîm, onların selâmlarının, barışı/esenliği/güveni sağlamak için olduğunu düşünüp korkusu gittiğinden dolayı bu sizlerden bana hâsıl olduğu gibi benden sizlere bir ilandır anlamında cevap olarak onlara *silm* demiştir. Bunun (Selâm) sadece bir söz olmadığını, söz ve fiilin tamamı olduğunu “*Orada ne boş bir söz ne de günaha sokan bir şey işitirler, sadece selâm sözünü işitirler*”³⁹ ayeti ifade etmiştir. Böylece Kur’ân’ın “*Eğer âhiret mutluluğuna ermiş kimselerden ise kendisine ‘Selâm sana âhiret mutluluğuna ermişlerden’ denir,*”⁴⁰ “*Size Selâm olsun, de.*”⁴¹ ayetleri zahirde onlara selâm vermeyi; hakikatte Allah’ın (c.c.), onlara esenlik/selâmet dilemesini ifade eder. Şu ayetler buna delâlet eder: “*Âlemler içinde Nûh’a selâm olsun.*”⁴², “*İbrâhîm’e selâm olsun.*”⁴³, “*Mûsâ ve Hârûn’a selâm olsun.*”⁴⁴

Ayrıca *selâm* ifadesini Allah (c.c.) “*Evlere girdiğinizde birbirinize selâm veriniz.*”⁴⁵ ayetinde birbirlerinize selâmet/esenlik/güven sağlayınız, anlamında kullanmıştır. Arapça’da *Selâm/Silm/es-Selemlü, es-Selmü* terimleri, sulh/barış/selam anlamındadır.⁴⁶ Sulh talep edip İslâm’ı kabul ettikten sonra öldürülen kimse hakkında indirilen ayette “*Sizlere selâmla karşılık veren kimseye sen mü’min değilsin*” demeyin⁴⁷ buyurulmuştur.⁴⁸

Allah (c.c.), “*Ey iman edenler! Hepiniz topluca barışa, güvenliğe, İslâm’a girin*”⁴⁹, “*Eğer onlar barışa yaklaşırlarsa, sen de onlara yanaş.*”⁵⁰ ayetlerinde hem barış dini İslâm’a girmeyi hem de barışı esas almayı emretmiştir.⁵¹

³⁵ Zâriyât 51/25.

³⁶ Râgıb, *Müfredât*, 422.

³⁷ Nisâ 4/86.

³⁸ bk. Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 7/265; Râgıb, *Müfredât*, 422.

³⁹ Vâkı’a 56/25-26.

⁴⁰ Vâkı’a 56/90-91.

⁴¹ Zuhuf 43/89.

⁴² Sâffât 37/79.

⁴³ Sâffât 37/109.

⁴⁴ Sâffât 37/120.

⁴⁵ Nûr 24/61.

⁴⁶ bk. Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 3/351, 4/454.

⁴⁷ Nisâ 4/94.

⁴⁸ Râgıb, *Müfredât*, 423.

⁴⁹ Bakara 2/208.

⁵⁰ Enfâl 8/61.

Şu'be hariç bütün kırâat âlimleri, *selm* şeklinde fethayla okumuştur.⁵² “O gün onlar Allah’a teslim olurlar...”⁵³ ayetinde, *seleme* okunması Hafs kırâatında vardır. “Onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlar ve buna yanaşmıyorlar.”⁵⁴ ayetinde sağsalim; “Bir tek adama bağlı adam”⁵⁵ ayetinde ise teslim olmuş anlamında kullanılmıştır. *Selemen/silmen* masdardır. Bu iki masdar zorluk/güzellik gibi iki vasıf değildir. Bunların masdarları, *Selime/selemen/silmen*; *rabiha/rabehan/ribhan*, şeklindedir. *es-Silmü* (barış), savaşla ilgili bir isimdir. *el-İslâm* barışa girmektir. O da her ikisinden birinin sahibini elemden kurtarmaktır. Bir şey çıkarıldığında bu şeyi falana teslim ettim, ifadesinin aslıdır/köküdür. *es-Selemü* satışta olur; İslâm ise şeriatte olur.⁵⁶ Kur’ân’daki *eslem(nâ)*⁵⁷, *eslim*⁵⁸, *eslem(tü)*⁵⁹, *İslâm*⁶⁰, *müslimen*⁶¹, *müslimûn*⁶², *eslem(û)*⁶³ kelimelerinin tamamına teslimiyet manası verilmiştir.⁶⁴

İsrâîloğullarına gönderilen nebilerin teslimiyeti “Allah’a teslim olmuş nebiler onunla (bir hidayet/bir nur olan Tevrât) hüküm veriyorlardı.”⁶⁵ ayetiyle belirtilmiştir.

Kendisiyle yüksek mekânlara ulaşılan şeye *es-Süllemü* (*Merdiven*) denir. Onunla selâmete (güvenlik) ulaşılır. Yüksek yere ulaşmaya sebep olan her şeye *sülleme* isim kılınmıştır. Allah *Sülleme* kavramının merdiven⁶⁶ anlamını “Yoksa onların kendisi vasıtasıyla (ilâhî vahyi) dinleyecekleri bir merdivenleri mi var?”⁶⁷, “Yoksa bir merdiven kurup göğe çıkararak...”⁶⁸ ayetleriyle açıklamıştır.⁶⁹

Arapça’daki *es-Selm/es-Selâm*, büyük bir ağaçtır. Âfetlerden kurtardığına inanıldığı için sanki bu isim verilmiştir. *es-Selâm* sert taş demektir.⁷⁰

Ezcümle, *s-l-m* (سلم) kökünden türemiş İslâm ve türevleri, zâhirî/bâtînî felaketlerden korunmak, arınıp temizlenmiş/kusursuz olmak, Allah’ın (c.c.) korumasını ihtiva eden esenlik/selâmet/güven/barış/Sulh, teslim olmak, hakka itaat edip boyun eğmek/ittibâ etmek, büyük bir ağaç, sert/katı taş ve merdiven anlamlarında kullanılmıştır.

1.3. İslâm Kavramının Kur’ân’daki Anlamları

⁵¹ Râgıb, *Müfredât*, 423.

⁵² Râgıb, *Müfredât*, 423.

⁵³ Nahl 16/87.

⁵⁴ Kalem 68/43.

⁵⁵ Zümer 39/29. Râgıb, *Müfredât*, 423.

⁵⁶ Râgıb, *Müfredât*, 423.

⁵⁷ Hucurât 49/14.

⁵⁸ Bakara 2/131

⁵⁹ Bakara 2/131.

⁶⁰ Âl-i İmrân 3/19.

⁶¹ Yûsuf 12/101.

⁶² Neml 27/81.

⁶³ Mâide 5/44.

⁶⁴ Râgıb, *Müfredât*, 423.

⁶⁵ Mâide 5/44.

⁶⁶ bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 1/223; 7/266.

⁶⁷ Tûr 52/38.

⁶⁸ En’âm 6/35.

⁶⁹ Râgıb, *Müfredât*, 421-424.

⁷⁰ bk. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘ayn*, 7/265; Râgıb, *Müfredât*, 421-424.

1.3.1. İtaat, Teslim Olmak

Din kavramı, Allah'a (c.c.) itaat, teslimiyet anlamını da ihtiva etmektedir.⁷¹ İslâm *s-l-m* kökünden gelen *esleme* fiilinin mastarıdır. Kur'ân'da dînî bir bağlamda kişinin kendini Allah'a (c.c.), onun iradesine, otoritesine/emirlerine teslim etmesi anlamında kullanılır. Yani insandan Allah'a (c.c.) doğru yönelen bir tutum, davranış ve ilişkidir. Erken dönem dilcisi Halil b. Ahmed (ö. 175/791), bu lafzı dînî bağlamda şöyle tanımlıyor: "Allah'ın (c.c.) emirlerine teslim olmak, yani onun otoritesine boyun eğmek/İnkıyâd ve emirlerini kabul etmek."⁷²

Konunun daha iyi anlaşılması için kelime fiil olarak ele alınacaktır. Daha önce masdar-isim kullanımı ele alınmıştır. Kur'ân'da zikredilen *esleme* fiili birçok yerde "Yüzünü Allah'a teslim etme."⁷³ şeklinde geçmektedir. Bunlardan biri "Bilakis kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse Rabbi'nin katında onun mükâfatı vardır."⁷⁴ ayetidir. Ayetteki *اسلم* ibaresi *الوجه* sözüyle ifade edilmiş olup sadece yüzünü Allah'a (c.c.) teslim eden/O'nun (c.c.) emrine itaat edip, boyun eğenlerin ve dini Allah'a (c.c.) has kılanların cennete gireceği; İslâm'ın aslının, teslim olup boyun eğmeyi içeren *İstislâm* olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵

Bütün organlarıyla rabbine itaat edip boyun eğen *Müslüman* olarak isimlendirilmiştir. Ayetin diğer organlardan değil de sadece yüzü teslim etmekten bahsetmesi, âdemoğlunun organlarının en mükerremi, saygı ve hak bakımından en muazzamı yüz olduğu için insan bedeninin parçalarından olan yüz, bir şeye boyun eğip itaat ettiğinde beden diğer organlarını değiştirir, o şeye boyun eğdirip itaat ettirir, denilmiştir. Ayetteki "Yüzünü Allah'a teslim etmenin" manası, Allah'a ibadette/itaatte samimiyet/sadakat sahibi olmak, bütün varlık ve nefsinin, bütün organları ve hisleriyle kendisini tamamen Allah'a teslim etmek, kalbin hareketlerini emredilenlerin/nehyedilenlerin tamamı için korku ve boyun eğerek Allah'a has kılmak, sadakate bağlanmaktır.⁷⁶

Ayette "Yüzünü Allah'a teslim eden" ibaresi itaatle boyun eğen, Hz. Muhammed'i ve onun rabbinden getirdiklerini tasdik eden olarak te'vil edilmiş; *esleme* fiili, ihsan,

⁷¹ bk. Bakara 2/256; Âl-i İmrân 3/19; Nisâ 4/125, 146; bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 6/273; Râgıb, *Müfredât*, 323.

⁷² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 7/266.

⁷³ Bakara 2/112; Âl-i İmrân 3/20; Nisâ 4/125; Lokmân 31/22.

⁷⁴ Bakara 2/112.

⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/510-512; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğâvâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1407/1987), 1/178; 3/499; Fahrüddîn Muhammed b.'Umer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/2000), 4/6; Muhammed Reşîd Rızâ, *et-Tefsîru'l-menâr* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1410/1990), 1/361, 366-367.

⁷⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/510-512; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/178; 3/499; Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed Ebü Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.s.), 1/361, 366-367.

amelleri güzel olduğu halde dini Allah'a (c.c.) has kılmak/yüzü O'na (c.c.) teslim etmek anlamında da tefsir edilmiştir.⁷⁷

Bu ayette if'âl babından olan İslâm kelimesinin mazi fiilinin (esleme) din anlamında Millet terimiyle Hanif olan Hz. İbrâhîm'in dininin birbirlerini te'yîd eder nitelikte zikredilmesi, Millet (Din)/İslâm/Hanifliğin aynı (bir) olduğuna işaret etmektedir.⁷⁸

Din, Millet ve İslâm'ın bir yönüyle bir olduğu; ancak onların arasında muhtelif mülâhazaların da mevcut olduğu söylenmiştir. Buna göre din, kuldan hakka doğru itaat edip boyun eğmektir. Millet, Allah'tan (c.c.) kula yönelik bu kitapta okunan hakka sevk etmek anlamında te'vil edilmiştir. Millet kavramının buradaki anlamına "Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır dediler"⁷⁹ ayetindeki *tümlâ* ifadesi şahit tutulmuştur. İslâm ise hakka teslim olmak, barışa girmek ve Allah (c.c.) tarafından selâmet/esenlik verilmek manasındadır.⁸⁰

Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935) *اسلم وجهه* ibaresini "Ancak sana ibadet ederiz, ancak senden yardım dileriz."⁸¹ ayeti ve onun dışındaki ayetlerde mevcut olduğu gibi ibadeti başkasına değil, sadece Allah'a (c.c.) tahsis etmek, anlamında tefsir etmiştir. Bu ayette yüzün teslim edilmesiyle bir şeye niyetin doğruluğu, kalbin teslimiyeti murad edilmiştir. Ayrıca "Yüzün döndürülmesi" Hz. İbrâhîm kıssasında "Ben yüzümü yeri ve gökleri yaratana çevirdim"⁸² ayetiyle de açıklanmıştır.⁸³

Âl-i İmrân 3/19. ayetin tefsirinde ise *عند الله* (*indallâh*) sözünün, dinin Allah'a (c.c.) izafe edilmesine, sadece İslâm'ın Allah'ın (c.c.) dini kabul edilmesine işaret ettiği söylenmiştir. Bunun ötesindeki izafe, bütün nebilerin dinine aittir. Bu din bütün semâvî şeriatlerin aslıdır. Bu şeriatin aslının Allah'ın (c.c.) dini olduğu belirtilmiş, bazı kıssalarda ise yaratılan insanlığın ikincisi atası olan Hz. Nûh'un (a.s.) dinini, Allah'ın (c.c.), Şûrâ 42/13. ayette net bir şekilde izah ettiği zikredilmiştir. Diğer nebilerin dini, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dinidir. Buna göre, bütün nebilerin dini tek bir din olan Allah'ın (c.c.) dini İslâm'dır. Bu meyanda Allah'ın (c.c.) şeriatı de birdir. Tebdîl (değiştirme), tahrîf (bozma) olmayan her bir semâvî dinde ihtilaf olmaz.⁸⁴

Bu sebeple şeriat farklılığı aslında değil fûrûu'da; tamamında değil bir kısmında olur. Bütün bunlara rağmen Ehl-i Kitab'ın çoğunun, aralarında ihtilaf ettikleri mülâhaza edilmiştir.⁸⁵

⁷⁷ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423/2002), 1/131.

⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/229-230, 250-251; bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/178; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. 'Umer b. Keşîr, *et-Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Sellâme (Beyrût: Dâru Taybe, 1420/1999) 2/417-422.

⁷⁹ Furkân 25/5.

⁸⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru Râgıb el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdulazîz Besyûnî (Tantâ: Câmi'atü Tantâ Külliyyetü'l-Âdâb, 1420/1999), 4/172-173.

⁸¹ Fâtiha 1/4.

⁸² En'âm 6/79.

⁸³ Reşîd Rızâ, *el-Menâr*, 1/351.

⁸⁴ Ebü Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1148-1149.

⁸⁵ Ebü Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 3/1148-1149.

Bakara 2/131. ayetin dışındaki *esleme* fiili, altı yerde daha, insandan Allah'a (c.c.) doğru bir fiil, tutum/davranış olarak dîni bir bağlamda kullanılmaktadır. Buradaki *teslim ol* emri, bana samimiyetle ibadet et, itaatle boyun eğ, anlamında te'vil edilmiştir. Hz. İbrâhîm'in "*Âlemlerin rabbine teslim oldum*" ifadesinin manası, âlemlerin rabbine itaat ettim ve içtenlikle ibadet ettim, bütün yaratılmışların sahibi/düzenleyicisi senden başkası değil bizzat sensin şeklindedir.⁸⁶

Bu kelime (eslim), Hz. İbrâhîm müslüman (teslim olmuş) olduğu için İslâm üzere dosdoğru/sabit ol, dininde/ibadetinde Allah'a (c.c.) samimi ol/teslim ol anlamındadır. Mezkûr kelime (eslemtü), işlerini Allah'a (c.c.) emanet et emrine mukâbil Hz. İbrâhîm'in âlemlerin rabbine emanet ettim, dediği meyanında açıklanmıştır.⁸⁷

Muhammed Esed (ö. 1412/1992) yaptığı Kur'ân çevirisinde *el-İslâm* şeklindeki altı kullanımı da Allah'a (c.c.) teslimiyet olarak çevirmiştir.⁸⁸ Esed, bu çalışmada Müslim/İslâm terimlerini orijinal anlamlarına uygun olarak yani Allah'a (c.c.) teslim olan/olmuş kimse, insanın Allah'a (c.c.) teslimiyeti şeklinde çevirmiştir.⁸⁹ Aynı anlamlandırma *esleme* fiilinin Kur'ân'da kullanılan bütün biçimleri için de geçerlidir.

Başta Süleyman Ateş ve Hüseyin Atay olmak üzere Türkçe meallerin çoğunda Hucurât 49/14. ayetteki *eslam(nâ)* kelimesi, *Müslüman olduk, İslâm olduk* şeklinde çevrilmiştir.⁹⁰ Ayetin ilgili bölümü "*Bedeviler dediler ki: "İman ettik" de ki: "İnanmadınız, fakat teslim olduk"* deyin, şeklindedir. Buradaki sorun *eslem(e)nâ* fiilinin mef'ûlü, yani teslimiyet mercinin neresi olduğudur? Allah (c.c.) mı yoksa Müslümanlar mı? Bedevî Araplar, Allah (c.c.) ve resulünü tasdik ettik, biz mü'minleriz, demişler. Bunun üzerine Allah (c.c.) Hz. Muhammed'e "*İman etmediniz, mü'minler değilsiniz lâkin teslim olduk*" demesini emretmiştir. Öldürülme, esir edilme korkusundan dolayı Müslümanlara teslim olma (İstislâm) şeklinde yorumlanmıştır. İslâm'ın (teslim olmanın) sözle, imanın ise hem söz hem de amelle olduğu ifade edilerek ayetteki kavme sözle tasdik edip, fiille tasdik etmediklerini söylemesi, Hz. Muhammed'e emredilmiştir. Zührî (ö. 124/742) İslâm, kelime (söz); iman, amel demiştir. Tâbiînden İbn Zeyd "*lâ ilâhe illallâh*" sözleriyle muharebeyi/savaşı terk ederek barışa girdik yorumunu yapmıştır. Taberî (ö. 310/923) buradaki teslim oluşu İslâm toplumuna (el-Mille ve'l-Emvâl) katılma olarak yorumlamıştır.⁹¹

⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/92.

⁸⁷ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdullâh en-Nemr (Beyrût: Dâru Taybe, 1417/1997), 1/153.

⁸⁸ bk. Âl-i İmrân 3/19, 85; Mâide 5/3; En'âm 6/125; Zümer 39/22; Saff 61/7; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Câhit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 1/92, 107-198, 253; 3/941, 1057, 1144.

⁸⁹ Esed, *Meal-Tefsir*, 1/92.

⁹⁰ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali* (İstanbul: Hayat Yayıncılık); Hüseyin Atay, *Kur'ân Türkçe Çeviri* (Ankara: y.y., 2013).

⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/313-316, bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfiş (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 16/348.

İzutsu da (ö. 1413/1993) yukarıdaki te'villere paralel bir yorum getirmiştir. Burada anlatılmak istenen bir kimsenin görünüşe göre, Müslüman camiasına katılmasının onda gerçek anlamda iman olduğunu garanti etmediğidir.⁹²

1.3.2. İslâm, Silm/Barış, Şeriat

Üç ayette *silm* teriminden bahsedilir. Bunlardan biri “*Ey İman edenler! Hepiniz topluca barışa, güvenliğe girin*”⁹³ ayettir. Diğeri ise “*Üstün olduğunuz halde barışa çağırmanın*”⁹⁴ ayetidir. İlk ayetteki *silm* terimi İslâm'a, İslâm şeriatinin tamamına; ikinci ayette ise barış anlamına hamledilmiştir. Harbi terk etmek, sulh yapmak anlamı da nakledilmiştir. Hz. Muhammed'in dininin şeriatleri de denilmiştir.⁹⁵

Endülüslü müfessir Kurtubî (ö. 671/1273), Âsım el-Cahderî'nin *silm*'i İslâm/sulh/istislâm olarak ayırdığını; Muhammed b. Zeyd'in bu ayrımı reddettiğini nakletmiştir. Cevherî, barış anlamında olduğuna işaret ederken ister fethalı *selm* ister kesreli *silm* olsun ister müzekker ister müennes olsun aslının istislâm (teslim), inkiyâd (boyun eğme) manası taşıdığını, bundan dolayı sulh/barış denildiğini sulhun da İslâm olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶

Çağdaş müfessirlerin bazılarına göre, Allah (c.c.) önce insanların ıslâh (barışı sağlama)/ifsâd (bozgunculuk)/fesâd (fitne)/salâh (iyilik/doğruluk) konularındaki ihtilafını açıklamıştır. Sonra mü'minlere, salâh'ın (erdemli)/selâmın (barış)/İslâm'ın kabul ettiği anlaşma/ittifak/muvafakat hususunda insanları bir araya getiren hususiyetleri göstermiştir. Bu hususiyetlerin, Allâh'a (c.c.) ve âhirete iman gerektirdiği mevzular olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşler “*Ey İman edenler! Hepiniz topluca İslâm'a, barışa, güvenliğe girin*”⁹⁷ ayetiyle delillendirilmiştir.⁹⁸ Ayetteki *silm* ifadesi, barıştırma/uzlaştırma, itaat/teslim olmaktır. Bu manalar, Allah'ın (c.c.) emirlerine sadakatle bağlılık, teslimiyet olarak belirlenmiş, bu kavramın aslının insanlar arasındaki barış/anlaşma/ittifak; mühtediler (hidayete erenler) arasındaki savaşı terk etme, selâm/esenlik/güvenlik olup, İslâm (barış/esenlik/güvenlik) dinine hamledilir. Ayetteki كَافَّةً ifadesi ise bütün şeriatlardaki barış durumuna işaret etmiştir.⁹⁹

Ebû Zehre (ö. 1394/1971) gibi bazı âlimler *es-Silm/es-Selm* kelimelerinin aynı manada olduğunu, her ikisinin de muvâde'a/müsâleme (uzlaştırma/barıştırma/barışma) olduğunu ve dinin hükümlerin tamamının insanlar

⁹² Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dini ve Ahlaki kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1997), 252.

⁹³ Bakara 2/208.

⁹⁴ Muhammed 47/35.

⁹⁵ Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Câbir Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Dr. Muhammed Abdusselâm Ebü'n-Neyl (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî'l-Hadîse, 1410/1989), 1/23; Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam es-San'ânî, *Tefsîru Abdurrezzâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/330; Ebû'l-Hasen el-Mücâşî' el-Ahfeş, *el-Me'âni'l-Kur'ân li'l-Ahfeş*, thk. Dr. Hüdâ Mahmûd Kurrâ'a (Kâhire: Mektebetü Hancî, 1411/1990), 1/180; Reşîd Rızâ, *el-Menâr*, 10/59.

⁹⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/23; Nâsiruddîn Abdullâh el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân (Beyrût: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 1418/1997), 1/133.

⁹⁷ Bakara 2/208.

⁹⁸ Reşîd Rızâ, *el-Menâr*, 2/205.

⁹⁹ Reşîd Rızâ, *el-Menâr*, 2/205; Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 1/230; Muhammed Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1404/1984), 2/275.

arasında barışa yönlendirmesi, kalbin kirlerden kurtarılması, insanların selâmete, esenliğe yönlendirmesi ve helak eden yerlerden uzaklaştırması sebebiyle İslâm'a hamledildiğini nakletmişlerdir.¹⁰⁰

Günümüz müfessirlerinden bazıları, bütün ahkâmı ve şeriatleriyle İslâm'a (barışa) girme anlamında tefsir etmiştir.¹⁰¹

Silm/selm ve İslâm'ın bir olduğu ifade edilmiştir. Arapça'da *silm/selm* savaşın zıddıdır.¹⁰² İslâm ise Allah (c.c.), kâinat ve insanla barış içerisinde olunması anlamında olup, kâinatın ve insanın selâmeti (huzuru) için yaşanan kâinatla insan arasındaki savaşı yasaklamak için gelmiştir.¹⁰³

Dil ehlinin, *selm* ifadesini, musâlaha (barış/anlaşma/ittifak), muvâde'a (barışma); *silm* ifadesini ise İslâm anlamında kullandığı nakledilmiştir.¹⁰⁴ İslâm'ın barış/selâm (esenlik) dini olduğu söylenmiştir.¹⁰⁵

Özet olarak, Enfâl 8/61. ayetteki *silm* kavramına sulh/barış, itaat ve İslâm anlamı verilmiş; bu kavramların tamamı barışa sevketedir.

1.4. ed-Dîn/el-İslâm İlişkisinin Zaman Perspektifinden Değerlendirilmesi

Din/İslâm ilişkisini ihtiva eden üç ayet dikkat çekmektedir. Bunlardan ikisi, Âl-i İmrân 3/19, 85. ayetlerdir. Diğeri ise "...Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim..."¹⁰⁶ ayetidir. Taberî (ö. 310/923), din olarak bana itaat için boyun eğmenize, emrime teslimiyetinize razı oldum şeklinde te'vîl etmiştir.¹⁰⁷ Râgıb (ö. V/XI. yüzyıl), Allah'ın (c.c.) dini ikmal ettiğini beyan ettikten sonra bu dinin İslâm olduğunu açıkladığını ifade etmiştir.¹⁰⁸ Râgıb, bu ayetin tefsirinde bütün peygamberlerin hak dininin tek bir dinin mecrasında cereyan ettiğini, onların hak dininin İslâm'dan önceki şeriatleriyle alakalı olarak ifrat/tefrit arasında olduğunun söylendiğini nakletmiştir. Bu durum, bütün zamanlarda Allah'ın (c.c.) hikmeti gereği böyledir. Daha sonra Allah (c.c.), nebisi Hz. Muhammed'le İslâm'ı tamamlayıp kemale erdirdi. İslâm'ı ifrattan/tefritten korunmuş mutedil din kıldı. Kur'ân-ı Kerîm

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *et-Tefsîru'l-Kur'ân*, 1/566. Enfâl 8/61. ayetindeki "Barışa yanaşırlarsa" ifadesinde *silm*; *selm* olarak okunmuştur. bk. Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 2/650.

¹⁰¹ Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kâhîre: Dâru's-Sâbûnî, 1417/1997), 1/119; Mustafa Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-vasît* (Dîmaşk: Dâru'l-Fikr, 1422/2001-2), 1/103.

¹⁰² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 7/266; bk. İbn Düreyd, *Cemheretü'l-lüğâ*, 2/858; bk. Muhammed Mütevellâ Şa'râvî, *Havâtır* (b. y.: Matâbi'u Ahbâri'l-Yevm, 1417/1997), 2/878.

¹⁰³ Abdullâh İbn Abbâs, *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs*, nşr. Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.s.), 1/151. Bu eser Fîrûzâbâdî'ye isnat edilir. Ancak alıntı yaptığımız eserin müellif kısmında İbn Abbâs; cemedin kısmında Fîrûzâbâdî zikredilmiştir. Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, 1/357; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/123; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/40-41. (Katade'nin Sulh/Barış olarak tefsir ettiği nakledilmiştir.); Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 8/39; Muhammed Mütevellâ Şa'râvî, *Havâtır* (b. y.: Matâbi'u Ahbâri'l-Yevm, 1417/1997), 2/878.

¹⁰⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 5/251.

¹⁰⁵ Reşid Rızâ, *el-Menâr*, 10/59; Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 2/650.

¹⁰⁶ bk. Mâide 5/3.

¹⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/522; bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdurrahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.s.), 2/13.

¹⁰⁸ Râgıb, *Tefsîru Râgıb*, 4/269.

bunu şöyle ifade eder: “Biz sizleri orta bir ümmet kıldık.”¹⁰⁹ Bu değerlendirmeler, ed-Dîn ile el-İslâm arasında bir özdeşliğin mevcudiyetine işaret etmiştir. Hz. Peygamberden rivayet edilen hadisler, bu görüşü destekler mahiyettedir: “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”¹¹⁰, “Benim diğer peygamberlerin yanındaki misalim güzel inşa edilmiş ancak bir tuğlası eksik ev gibidir. İşte ben o son tuğlayım...”¹¹¹ Ayet ve hadislerden anlaşılan İslâm, Hz. Âdem (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.s.) arasındaki bir süreci ihtiva eder. Bu süreç Hâtemü'l-Enbiyâ ile tamamlanıp kemale ermiştir. “Bugün dininizi kemâle erdirdim...” ayeti neshedilmeyen/değiştirilmeyen müebbed şeriatî (dinin aslını) gerektirir. Tekâmülünü tamamlamış olan eşyada tağyir/tenekkül (değişiklik) olmaz. Tekâmülünü tamamlamış eşyayı değiştirmek onu bozmaktır. Bundan dolayı Allah (c.c.), “Haktan sonra sapıklıktan başka ne kalır”¹¹² buyurmuş ve “Bugün dininizi tamamladım...” kavlini hatırlatmıştır.¹¹³

Bu ayete göre, İslâm mutlak olarak razı olunan dindir. Tebdîli/tağyîri (değiştirilmesi) mümkün değildir. Diğer peygamberlerin dini bütün asırlarda değil sadece kendi asırlarında, her yönüyle değil tek bir yönle, bütün kavimlere değil kendi kavimlerinde İslâm gibidir. Bu din şeriat kılındıktan sonra her asırda razı olunan olmuştur. Bundan dolayı Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.) hakkında “Mûsâ'nın hayatta olma imkânı olsaydı bana ittiba ederdi.”¹¹⁴ demiştir.¹¹⁵ Hz. Muhammed'in dini tamamlandı, Allah (c.c.) onun dininin Hz. İbrâhîm'in dini olduğuna hükmetti: “Bu atanız İbrâhîm'in dinidir. O sizi şimdi de, önceden de müslüman olarak isimlendirdi.”¹¹⁶ Hz. İbrâhîm'in lisanıyla kılınan şeriat İslâm'ın başlangıcı, Hz. Muhammed'in lisanı üzerine kılınan şeriat İslâm'ın nihayete erip tamamlanmasıdır, denilmiştir. Ayrıca “...Bu dini (peygamberlerin) her birinin dinine üstün kıldı...”¹¹⁷ ayeti dinin fûrûunda neshin mevcudiyetini te'yîd etmiştir.¹¹⁸

Kur'ân'da çokça zikredilen *esleme* fiilin çeşitli türevlerinin Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin ve onlara bağlananların dînî tutumlarını niteliyor olması, yukarıdaki kullanımların Hz. Muhammed'e vahyedilen muhtevanın bütünü (emr/nehî/menâsık, hukuk/siyaset/askeri mücadele vs.) nitelendiren bir özel isim olmaktan ziyade, ed-Dîn'i niteleyen bir muhteva olduğunu daha da

¹⁰⁹ bk. Bakara 2/143.

¹¹⁰ Enes b. Mâlik Âmir İmâm Mâlik, *Muvattâ*, thk. Muhammed Mustafa el-'Azamî (Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1425/2004), *Hüsnu'l-Huluk*, 686 (3357).

¹¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zehîr b. Nâsır (Beyrût: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001-2), *Menâkıb*, 18; *Hâtemünnebiyyîn*, 3534.

¹¹² bk. Yûnus 10/32.

¹¹³ Râgıb, *Tefsîru Râgıb*, 4/267.

¹¹⁴ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 23/349, *Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, ed-Dürü'l-mensûr fî tefsîri bi'l-me'sûr* (Kâhire: y.y., 2003), 3/646-648; *Ebü Zehre, Zehretü't-tefâsîr*, 9/5023. Bu hadisin senedindeki râvi Mücâlid (İbn Sa'îd)'in zayıf olduğu nakledilmiştir. Bu rivâyet, birçok hadis kaynaklarında mevcuttur. *Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, Sünenü kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), *Şu'abü'l-İmân*, 177.

¹¹⁵ Râgıb, *Tefsîru Râgıb*, 4/267.

¹¹⁶ bk. Hacc 22/78.

¹¹⁷ bk. Tevbe 9/33; Fetih 48/28; Saff 61/9.

¹¹⁸ Râgıb, *Tefsîru Râgıb*, 4/268-269.

kuvvetlendirmektedir. Bunlara şu örnekler verilebilir: “İbrâhîm ne Yahûdi ne de Hıristiyan, dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden değildi.”¹¹⁹, “O bundan önceki vahiylerde/kitaplarda da bunda da (Kur’ân’da) sizi müslüman olarak isimlendirdi (niteledi).”¹²⁰ Bu ayetlerdeki nitelemeler bizleri şöyle bir sonuca götürmektedir. Vahiy tarihi boyunca bütün peygamberlere gelen dinin bir, ortak adlarının İslâm olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Kur’ân’ın birçok yerinde Hz. İbrâhîm müslüman olarak tanıtılmıştır.

İslâm, Hz. İbrâhîm ve onun soyundan gelenler, Hz. Mûsâ’ya bağlı olanlar, havariler, sahabe ve bugün biz müslümanların ortak paydasıdır. Bu aynı zamanda Allah (c.c.) katındaki ed-Dîn’dir (Dīnullâh/Dīnu’l-hakk), evrensel, değişmez ve tarih üstüdür. Her peygamberde tekrarlanan öz budur. Bu öz “De ki; ‘Biz Allah’a, bize indirilene, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk ve Ya’kûb (İsrâîl), torunlarına indirilenlere, Mûsâ’ya, İsâ’ya ve diğer peygamberlere, rableri tarafından verilenlere, aralarında bir ayırım yapmaksızın inandık. Biz ona teslim olmuş bulunanlarız. (Müslimûn)”¹²¹ ayetinde çok net açıklanmıştır.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) “İslâm ki, Allah’ın (c.c.) kitaplarında indirdiği ve resulleriyle gönderdiği dindir. Kulun, kendini âlemlerin rabbine teslim etmesidir. Bilinmektedir ki, bütün peygamberler, İslâm ile gönderilmiştir. Yahûdiler ve Hıristiyanlar çıkarmış oldukları bid’atleriyle Allâh’ın (c.c.) dini olan İslâm’dan sapmışlardır.”¹²² sözleriyle İslâm’ın tüm nebilerin dini olduğunu ifade etmiştir.

2. Peygamberlerin Müslümanlığının Kur’ân Perspektifinden Analizi

Kur’ân’da türevleriyle beraber anlatılan İslâm/Müslüman kelimesinin kökü olan *silm* kavramı 120 yerde aynı anlamları taşımaktadır. Bu kavram, İslâm/Şeriat/Barış/Selâm/Emn (Güvenlik), itaat etmek, teslim olmak ve boyun eğmek manasındadır. Bütün anlamları itibariyle bu kavram, İslâm kelimesinin muhtevasında cemedilip birleşmiştir.

Kur’ân’da Hz. Nûh (a.s.), Hz. İbrâhîm (a.s.), Hz. İsmâîl (a.s.), Hz. Ya’kûb (a.s.) ve oğulları, Hz. Yûsuf (a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.), Hz. Süleymân (a.s.), Hz. İsâ (a.s.), Hz. Muhammed (s.a.s.), Ehl-i Kitap’tan bir grup, bazı salih insanlar Müslüman olarak tanıtılmıştır. Belkıs’ın Hz. Süleymân’ın dini olan Müslümanlığa dâhil olduğunu ifade ettiği bildirilmiştir.

Ayrıca Firavun’un sihirbazları Hz. Mûsâ’nın mucizesine yenik düştüklerinde Hz. Mûsâ’nın dini olan İslâm’a girdiklerini ilan etmişlerdir. Firavun ise Kızıldeniz’de boğulurken ben Müslümanlardanım demiştir. Bütün bunlar ilk nebiden/ümmetlerinden/kavimlerinden itibaren bütün nebiler/ümmetler/kavimler tarafından İslâm’ın bilindiğini; Peygamberlerin tamamının kendilerini Müslüman olarak tanımladığını göstermektedir.

¹¹⁹ bk. Âl-i İmrân 3/67.

¹²⁰ bk. Hacc 22/78; Fazlurrahman, *Kur’ân’ın Bazı Temel Ahlaki Kavramları*, 5-6.

¹²¹ bk. Âl-i İmrân 3/84.

¹²² Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ (Kâhire: y.y., 1404/1984)*, 7/623-624.

Kanaatimizce, Kur'ân'da peygamberlere isnat edilen Müslüman (Müslimîn/Müslimûn) ifadesi, İslâm dininin müntesibi olanlar anlamında kullanılmıştır.

2.1. İslâm'ın Hz. Nûh'a İsnat Edilmesi

Kur'ân-ı Kerîm, nebilerin tamamının dinin aslında ittifak ettiğini, fûrûunda ise şeriat farklılığı olduğunu beyan etmiştir. Dinin birliği Hz. Nûh'un dinine atfedilmiştir. Ulû'l'Azam peygamberlerden Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Muhammed'in adı anılarak tüm nebilerin dininin birliğine işaret edilmiştir: *"Allah dinden Nûh'a tavsiye buyurduğu şeyi sizin için de bir kanun yaptı ve (Ey Muhammed!) sana vahyettiğimizi, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye buyurduğumuzu da şeriat kıldı. Şöyle ki: Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat senin kendilerini davet ettiğin şey, müşriklere ağır geldi. Allah dilediğini kendine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir."*¹²³ Peygamberimiz nebilerin dininin bir olduğuna şöyle işaret etmiştir: *"Peygamberler babaları bir, anneleri farklı kardeştir. Nebilerin dini de birdir"*¹²⁴ Ancak nebilerin dininin fûrûunda şeriat farklılığı vardır. Şeriat farklılığı *"Sizden her biriniz için bir yol, bir şeriat kıldık."*¹²⁵ ayetiyle belirtilmiştir. Nebilere vahyedilen İslâm'ın her nebi dönemindeki muvakkat hükümleri¹²⁶ sonraki nebiler tarafından neshedilmiş; sabit hükümleri ise neshe maruz kalmamış, tasdik edilmiştir.¹²⁷ Bütün nebiler dinin aslında Hz. Nûh'un dininde ittifak etmiştir. Hz. Nûh ise kendisine müslüman olmasının emredildiğini ifşa etmiştir: *"Ben müslüman olmakla emrolundum."*¹²⁸ Bütün bu ayetler bir bütün olarak incelendiğinde nebilerin Hz. Nûh'un da dini olan İslâm'da ittifak ettikleri görülmektedir. Hz. Nûh'un ilk Müslüman olduğu söylenmiştir.¹²⁹

Müfessirler bu ayeti şöyle te'vil etmiştir. Mukâtil (ö. 150/767) ayetteki *Müslimîn* kelimesine muvahhid, ihlâsla tevhibi kabul edenler¹³⁰ manası vermiştir. Taberî (ö. 310/923), Allah'a itaatle/gönüllü teslim olma, onun emirlerine/nehilerine boyun eğme/putları terk etme, yüzü Hanif olarak Allah'a teslim ederek müslüman olma anlamında ele almıştır.¹³¹ Zemahşerî (ö. 538/1144) ise İslâm'ın gerekli kıldığı hususlara teslim olmakla emrolunma anlamında te'vil etmiştir. Buna göre, İslâm'ın gerektirdiği hususlar her Müslüman'a (teslim olana) emredilmiş olan mesajlardır.¹³² Zemahşerî *Müslimîn* kelimesine ibadeti Allah'a tahsis etme, Kureyşlilerin yaptığı gibi Allah'a ortak

¹²³ Şûrâ 42/13.

¹²⁴ Buhârî, *Enbiyâ*, 48 (3443). bk. En'âm 6/ 83-87.

¹²⁵ Mâide 5/48.

¹²⁶ Yahûdilere haram kılınan sabit hükümler de vardır: *"Yahûdilere bütün tırmaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında bulunan ya da kemiğe karışan yağlar dışında, sığır ve koyunun da, yağlarını onlara haram ettik. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz."* En'âm 6/146. ayette söz konusu olan haramlar, bütün nebilerin şeriatinde helal kılınmıştır. Sadece Yahûdilerin aşırılıkları sebebiyle belli bir dönemde onlara haram kılınmıştır.

¹²⁷ bk. Aslan Çıtır, *Kur'ân-ı Kerîm'de Dinin Birliği*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020, 212-235.

¹²⁸ Yûnus 10/72.

¹²⁹ Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 6/1051.

¹³⁰ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/244; 3/319.

¹³¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/152; 19/511.

¹³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/360.

koşmama, İslâm dininde sabit olan Haniflerden olmakla emrolunma anlamı da vermiştir.¹³³

Kur'ân'daki "*Ben müslüman olmakla emrolundum.*"¹³⁴ cümlesi Yûnus Sûresinde Hz. Nûh'a atfedilirken Neml suresinde Hz. Muhammed'e atfedilmiştir. Hz. Muhammed'in dini de Hz. İbrâhîm'in dinine isnat edilmiştir. Zemahşerî, Hz. İbrâhîm'in dininin müntesibi olan Hanifleri İslâm dinin de sabit olanlar olarak telakki etmiştir.¹³⁵ Bu ayetlerdeki aynı ifade ile her üç peygamberin dininin bir olduğuna işaret edilmiştir. İslâm'ın üç peygamberin de dini olduğu zikredilmiştir. Hem Hz. Nûh hem de Hz. Muhammed "*Ben müslüman olmakla emrolundum*"¹³⁶ ifadesiyle İslâm üzerinde ittifak ettiklerini ilan etmişlerdir.

2.2. Hz. İbrâhîm'in Müslümanlığı

Kur'ân, Hz. İbrâhîm'in/Hz. İsmâîl'in kendilerinin Müslüman (Allah'a teslim olmuş) olarak kalmaları; bu Müslümanlığın (teslimiyetin) zürriyetlerine tevarüs etmesi için Allah'a niyaz/dua ettiklerini bildirmektedir: "*Rabbimiz! Bizleri Müslüman (sana teslim olmuş) kıl. Zürriyetimizden Müslüman bir ümmet eyle. Bizlere ibadet yerlerini ve ilkelerini göster.*"¹³⁷ Bu duayla Hz. Muhammed ve ümmetinin kastedildiği ifade edilmiştir.¹³⁸ Çünkü Hz. Muhammed Hz. İsmâîl'in neslinden gelmiştir. Buna peygamberimizin şu hadisi delil gösterilmiştir: "*...Ben atam İbrâhîm'in duası, İsâ'nın müjdesi, Annemin rüyasıyım...*"¹³⁹

Kanaatimiz, Hz. İbrâhîm'in/Hz. İsmâîl'in peygamberimizi ihtiva eden dualarının Hz. İbrâhîm vesilesiyle Hz. İshâk'tan gelen neslini de ihtiva ettiği yönündedir. Hz. İbrâhîm'in torunlarından olan Hz. Ya'kûb oğullarını tek bir dine (ed-Dîn)'e¹⁴⁰ işaret ederek "*Ancak Müslümanlar olarak ölmeyi temenni edin.*"¹⁴¹ şeklinde vasiyette bulunmuştur. Buna mukabil oğulları babalarına "*Biz senin ataların İbrâhîm, İsmâîl ve İshâk'ın ilahı olan tek bir ilaha (Allah'a) ibadet ederiz. Bizler müslümanlarız*"¹⁴² şeklinde cevap vermişlerdir. Bakara 2/128-136. ayetler, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâîl, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb ve torunlarının, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve bütün nebilerin müslüman olduğundan bahsetmektedir. İbn Kesîr (ö. 774/1373), bu ayetin nebilerin tamamının dininin İslâm

¹³³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/388.

¹³⁴ Yûnus 10/72; Neml 27/91.

¹³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/388.

¹³⁶ Yûnus 10/72; Neml 27/91.

¹³⁷ Bakara 2/128.

¹³⁸ Neseî, *Medâriku't-tenzil*, 1/130; Ebüssuûd el-'Amâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdü'l-'aklı's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.s.), 1/161; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/720-721.

¹³⁹ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 28/379-381; 1/596, (22261/17150) (Senedin'deki, Ferec b. Fedâle zayıf kabul edilmiştir. Hâkim Hadis'in sahih olduğunu beyan etmiş; Zeheb'i de sahih değerlendirmesinde Hâkim'e mutabık kalmıştır.); Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1998), 14/315, (6404); (Şuayb Arnavût, hadisin senedinin sahih olduğunu; "Nebilerin annesi böyle rüyalar görür." kısmının senedinin zayıf olduğunu ifade etmiştir.)

¹⁴⁰ Âl-i İmrân 3/19. ayette *ed-Dîn* İslâm olarak tahsis edilmiştir.

¹⁴¹ Bakara 2/132.

¹⁴² Bakara 2/133.

olduğuna delalet ettiğini beyan etmiştir.¹⁴³ Kur'ân'daki "Biz müslümanlardanız" ifadelerinin Allah'a teslim olma/ona ibadet etme anlamında Hz. İbrâhîm'le birlikte nebilerin tamamının Müslümanlığına delalet ettiği ifade edilmiştir.¹⁴⁴

Hız. İbrâhîm'in/Hız. İsmâîl'in kendilerinin/zürriyetlerinin müslüman kılınması yönündeki dualarının akabinde Hz. İsmâîl, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb ve torunlarının, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve bütün nebilerin müslüman olduğundan bahsedilmesi, bu duanın Hz. İbrâhîm'in zürriyeti olan nebilerin tamamını ihtiva ettiğini göstermektedir. Hz. Ya'kûb'un diğer oğlu Hz. Yûsuf'un "Canımı Müslüman olarak al ve beni salih kullarına dâhil et"¹⁴⁵ şeklinde Allah'a duası, onun müslümanlığına işaret etmektedir. Bu ayetlerde İslâm/teslimiyet/itaat/boyun eğme ifade eden kavramlar "Müslimeyn/Müslimeten/Müslimen/Müslimün/Esleme/Eslemtü", sözcükleriyle anlatılmıştır.

2.3. Semâvî Kitap Sahibi Peygamberlerin Müslümanlığı

Semâvî Kitap sahibi nebilerden maksadın Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed olduğu bilinmektedir. Bu resullerden Hz. Mûsâ'ya Tevrât, Hz. Dâvûd'a Zebûr, Hz. İsâ'ya İncîl ve Hz. Muhammed'e Kur'ân Allah tarafından vahyedilmiştir. Bu peygamberlerden önceki nebilerden Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. İdrîs ve Hz. İbrâhîm'e sahifeler indirilmiştir. Burada sadece kitap vahyedilen nebilerin Müslümanlığı ele alınacaktır.

Bakara suresi Hz. Mûsâ'ya/muharref olmayan Tevrât'ın aslına ittiba eden İsrâîloğullarından övgüyle bahsetmektedir.¹⁴⁶ Ayrıca Hz. İsâ'ya/muharref olmayan İncîl'in aslına ittiba eden Havârilere de övülmektedir.¹⁴⁷ Bazı ayetlerde muvahhid Yahûdi/Hıristiyanların mahzun olmayacakları/cennetle mükâfatlandırılacakları beyan edilmiştir.¹⁴⁸ Bunlar tevhid itikadını benimsemekle beraber Hz. Muhammed'in risâletine inanan ve salih ameller ifa eden Yahûdi ve Hıristiyanlardır.¹⁴⁹ Onların Hz. Mûsâ/Tevrât'ın aslına; Hz. İsâ/İncîl'in aslına ittiba edenleri Müslüman olarak tanımlanmıştır. Bu iki Ehl-i Kitap'a sonradan Yahûdi/Hıristiyan denilmiştir. Kur'ân bazı ayetlerde Semâvî Kitap sahibi Ehl-i Kitap'ı İsrâîloğulları, bazı ayetlerde Yuhûdi/Hıristiyan, bazı ayetlerde Ehl-i Kitap olarak tanımlamıştır.

Kanaatimizce Bakara suresinde Hz. Mûsâ'ya/Tevrât'ın aslına ittiba edenler ve Kur'ân'da Hz. İsâ'ya/İncîl'in aslına ittiba edenler İsrâîloğulları olarak zikredilmiştir. Kendilerine Yahûdi/Hıristiyan ismi vermelerinden sonraki Ehl-i Kitap, Yahûdi/Hıristiyan¹⁵⁰ olarak tanımlanmıştır. Bazen de bu iki grup için Ehl-i Kitap ifadesi kullanılmıştır.¹⁵¹ İsrâîloğullarının çoğunun Tevrât'ın aslından yüz çevirdiği

¹⁴³ İbn Kesîr, *et-Tefsîru'l-Kur'ân*, 1/447.

¹⁴⁴ Şa'râvî, *Havâtır*, 1/608.

¹⁴⁵ Yûsuf 12/101.

¹⁴⁶ bk. Bakara 2/83.

¹⁴⁷ bk. Âl-i İmrân 3/52.

¹⁴⁸ bk. Bakara 2/62; Mâide 5/69; Hacc 22/17.

¹⁴⁹ bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/148-149.

¹⁵⁰ bk. Bakara 2/62; Mâide: 5/69; Hacc 22/17.

¹⁵¹ bk. Âl-i İmrân 3/64.

zikredilmiştir.¹⁵² Ezcümle Yahûdi/Hıristiyan ismi Ehl-i Kitab'a Hz. Mûsâ/Hz. Îsâ ve Tevrât/İncil tarafından verilmemiştir.

2.3.1. İslâm'ın Hz. Mûsâ'ya, Kavmine/Takipçilerine Atfedilmesi

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Mûsâ'nın kavmine, kendi asrındaki insanlara İslâm'ı tebliğ ettiğini, Firavun'un sihirbazları, Firavun ve kavmi üzerinden anlatmıştır. İsrâîloğullarının kendilerini iman sahibi Müslüman olarak tanıtmalarına mukabil Hz. Mûsâ onlara *"Ey Kavmim! Eğer Allah'a iman etmişseniz, Müslüman da olmuşsanız ona tevekkül edin"*¹⁵³ demiştir. Bu ayette *Müslimîn* kavramı zikredilmiştir. Firavun'un sihirbazları Hz. Mûsâ'nın mucizesi karşısında kaldıkları acizlik nedeniyle Hz. Mûsâ'nın dini olan İslâm'a dâhil olduklarını ilan etmişlerdir: *"Ey Rabbimiz! Üzerimize sabırlar yağdır. Müslüman olarak bizim canımızı al."*¹⁵⁴ Bu ayette *Müslimîn* kelimesi yer almıştır. Ayette Firavun'un sihirbazlarının şirkten uzak bir şekilde Hz. İbrâhîm'in dini olan İslâm üzere sabit olarak ölmek için dua ettikleri belirtilmiştir.¹⁵⁵ Bu duanın nebilerin duası olduğu zikredilmiştir.¹⁵⁶

Hz. Mûsâ'nın en fazla mücadele ettiği şahıslardan biri de firavun'dur. Firavun İsrâîloğullarına en fazla eziyet eden kral olarak tarihteki yerini almıştır. Hz. Mûsâ İsrâîloğullarını Firavun'un zulmünden kurtarma hususunda çok büyük çaba sarf etmiştir. Sihirbazları gibi Firavun'da Hz. Mûsâ karşısında yenilip, Kızıldeniz'de boğulurken Müslümanlığını ilan etmiştir: *"Gerçekten İsrâîloğullarının iman ettiği ilahtan başka ilah olmadığına iman ettim. Ben de Müslümanlardanım, dedi."*¹⁵⁷ Bu ayette de *Müslimîn* sözü geçmektedir. Firavun Müslümanlarla beraber onların dini üzerine olduğunu ilan etmiştir.¹⁵⁸ Bu ayetlerde İsrâîloğullarının dininin aslının Yahûdilik değil İslâm olduğu; İslâm'ın İsrâîloğulları, Firavun ve sihirbazları tarafından Hz. Mûsâ'nın tebliğ ettiği din olarak bilindiği belirtilmiştir.

Kanaatimizce, dinin/Tevrât'ın tahrif edilmesinden sonra İsrâîloğulları kendilerini Yahûdi olarak isimlendirmişlerdir.

Kur'ân'ın Hz. Mûsâ'yı takip eden nebilerinden Hz. Süleymân'ı Müslüman olarak tanıttığı müşahede edilmiştir. Bugünkü Yahûdiler Hz. Dâvûd ve oğlu Hz. Süleymân'ı nebi değil kral olarak takdim ederler.¹⁵⁹ Ancak Kur'ân her iki ismi de peygamber olarak tanıtmıştır.¹⁶⁰

Sebe Melikes'i Belkıs *"Artık Süleymân'la beraber âlemlerin rabbi olan Allah'a teslim olup müslüman oldum."*¹⁶¹ diyerek Müslümanlığını ilan etmiştir. Bu ayette *eslem(e)tü* fiili kullanılmıştır. Bu sözlerle Belkıs'ın İslâm dinine dâhil olduğu ilan

¹⁵² bk. Bakara 2/83.

¹⁵³ Yûnus 10/84.

¹⁵⁴ A'râf 7/124.

¹⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/35; Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/535; Nesefî, *Medâriku't-tenzil*, 1/595.

¹⁵⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 4/535.

¹⁵⁷ Yûnus 10/90.

¹⁵⁸ İbn Abbâs, *Mikbâs*, 1/179.

¹⁵⁹ bk. 2. Samuel 2:2-3, 1. Krallar 3:5, 11:11.

¹⁶⁰ bk. en-Neml 27/16, 19, 20, 27, 34.

¹⁶¹ Neml 27/44.

edilmiştir.¹⁶² Kur'ân'da adı belirtilmemiş, salih bir kul olarak tanıtılmış bir kimse Allah'a dua/tevbe ederek kendini Müslüman olarak tanıtmıştır: *"Soyumdan gelecek olanları iyi olmalarını nasip eyle. Tevbe ederek sana yöneldim. Ben müslümanlardanım"*¹⁶³ Bu ayette *Müslimîn* kelimesi yer almıştır.

Kur'ân Ahbârların/Ruhbânların Tevrât'ta yazılı bulunan teslimiyetinden bahseder: *"Müslüman olmuş ahbârlar/ruhbânlar ona (Tevrât'a) göre hüküm verirlerdi."*¹⁶⁴ Ayette *eslem(e)û* fiili kullanılmış ve Müslüman ahbârlardan/ruhbânlardan bahsedilmiştir.

2.3.2. Hz. İsa'nın Havâriilerin Müslümanlığına Tanıklık Etmesi

Kur'ân'ın Hz. İsa'nın yardımcıları olarak tanıttığı Havâriiler *"Biz Allah'a iman ettik. Bizim müslüman olduğumuza şahit ol, demişlerdir"*¹⁶⁵ ayetinde mezkûr *Müslimîn* ifadesiyle müslüman olduklarına dair Hz. İsa'dan şahitlik talep etmişlerdir.¹⁶⁶ Reşîd Rızâ (ö. 1935) bu ayetin tefsirinde hükümleri, amelleri, şekilleri muhtelif olsa da İslâm her bir nebînin lisanında Allah'ın dinidir, demiştir.¹⁶⁷

Ehl-i Kitap'tan bir grup Kur'ân'ı dinlediklerinde *"Biz Kur'ân'a iman ettik. Şüphesiz o rabbimizden gelen bir hakikattir. Ondan önce de biz müslümandık."*¹⁶⁸ demişlerdir. Ayette *Müslimîn* sözü yer almıştır. Ayette kendilerini müslüman olarak tanıtanların Hz. İsa'nın dininin müntesibi olduğu Hz. Muhammed'in risaletle görevlendirildiğinde müslüman oldukları nakledilmiştir.¹⁶⁹ Begavî (ö. 516/1122), Kur'ân'dan/Hz. Muhammed'den önce Allâh'a/O'nun birliğine samimiyetle teslim olmuş, Hz. Muhammed'in nübüvvetinin hak olduğuna iman etmiş Ehl-i Kitab'ın her iki grubundan müslüman olanlar şeklinde tanımlamıştır.¹⁷⁰ Zemahşerî (ö. 538/1144), İslâm'ın Hz. Muhammed'e inzal olan vahyi tasdik eden her muvahhidin sıfatı olduğunu beyan etmiştir. Çünkü eski atalar/onlardan sonra gelen oğullar, Kur'ân vahyi inmeden önce İslâm dini üzerine olan Müslümanların var olacağını ilk kitaplarda zikredildiğini okuyorlardı, demiştir.¹⁷¹ Kur'ân'ın inzalından önce İslâm dini üzerine olan, Hz. Muhammed'e iman eden, Allah'ın birliğine samimiyetle iman eden müslümanlar olduğu ifade edilmiştir.¹⁷²

Havâriilerin ve Ehl-i Kitap'tan bir grubun kendilerini Müslüman olarak tanıtmaları, Hz. İsa'nın dininin Hıristiyanlık değil İslâm olduğunu göstermektedir. Hz. İsa'ya isnat edilen din, dinin/İncil'in tahrifatından sonra Hıristiyanlık ismini almıştır.

¹⁶² Muhammed el-Emin b. Abdullâh Hererî, *Tefsîru hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1421/2001), 20/470.

¹⁶³ Ahkâf 46/15.

¹⁶⁴ Mâide 5/44.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/52.

¹⁶⁶ Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 1/258.

¹⁶⁷ Reşîd Rızâ, *el-Menâr*, 3/258.

¹⁶⁸ Kasas 28/53.

¹⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/596.

¹⁷⁰ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 6/214.

¹⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/421; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 24/607.

¹⁷² Neseî, *Medâriku't-tenzîl*, 2/649; İbn Kesîr, *et-Tefsîru'l-Kur'ân*, 6/244.

Kısaca Kur'ân'ın inzalından önce Allah'ın birliği başta olmak üzere itikâdî esaslara iman edenler/Hz. Muhammed'in risaletine iman eden her bir nebinin ümmeti Müslüman olarak tanımlanmıştır.

2.3.3. İslâm'ın Hz. Muhammed'le Tamamlanması

Hz. Muhammed, ayetteki "*Ben müslüman olmakla emrolundum*"¹⁷³ cümlesiyle Allah'ın kendisine İslâm'ı emrettiğini beyan etmiştir. Bu üslûb, Hz. Nûh ile Hz. Muhammed'in ortak dilidir.

İslâm, asıl manası itibariyle vahyedilen emirlerde/yasaklarda Allah'a teslim olmaktır. Maddî, manevî ve kalbî olarak Allah'a teslim olan kimse Müslüman olarak nitelenmiştir. Peygamberlerin Allah'a en çok teslim olan kimseler olması onların ilk Müslümanlar olarak tanıtılmasına neden olmuştur. Her bir resulün kendi ümmeti içerisindeki ilk müslüman olduğu nakledilmiştir. Hz. Muhammed'in ise nebiler içerisinde ilk müslüman olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁴

Bu bağlamda Kur'ân'da Hz. Muhammed hakkında "*(Ey Muhammed!) de ki; benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm eşi/ortağı olmayan Allah içindir. Bana böyle emredildi. Ben Müslümanların ilkiyim.*"¹⁷⁵ denilmiştir. Bu ayette Hz. Muhammed'in bu ümmetin Müslümanlarının ilki olduğu zikredilmiştir.¹⁷⁶ Çünkü ilk olarak Hz. Muhammed İslâm'a inanmış; ümmeti içerisinde ondan önce İslâm'ın emredildiği kimse yoktur.¹⁷⁷

Şa'râvî (ö. 1998), İslâm/Müslüman kelimesinin nebilerin tamamının dininde yaygın olduğunu, sadece Hz. Muhammed'in risâlet dönemine tahsis edilemeyeceğini belirtmiştir. İslâm'ın mucizelerle desteklenen nebilerin getirmiş olduğu bir müfredâtta/minhâcta yaratılmışların tek bir ilaha boyun eğip itaat etmesi olduğunu ifade etmiştir. Ancak İslâm bu risâletler açısından bir nitelemedir. Önceki nebilerin ümmetine göre Hz. Muhammed'in ümmeti mensubu oldukları dinin vasfının sürekli/devamlı olmasıyla temâyüz etmiştir. İslâm Hz. Muhammed'in ümmeti için bir alemdir. Allah resulünün risâleti yeryüzünde mevcut olan İslâm'ın nihayete erip tamamlanmış şeklini ihtiva eder. Çünkü Hz. Muhammed'e gelen dinden sonra başka bir din gelmemiştir. Bu açıdan İslâm evrensel dindir. Bu sebeple bizler kendimizi Müslümanlar olarak tanıtırız. Diğer din sahiplerine gelince onlar sadece Müslümanlar olarak vasıflanırlar. Bizler Allâh'ın kitabında Müslümanlar olarak isimlendirdiği kimseler olarak bu son dine ittiba edenleriz. Hz. İbrâhîm de Hz. Muhammed ümmetini Müslümanlar olarak isimlendirmiştir.¹⁷⁸

Kur'ân'ın belirttiğine göre Hz. Mûsâ "*Allahım sen her türlü noksanlıktan uzaksın. Ben mü'minlerin ilkiyim.*"¹⁷⁹ demiştir. Allah'a (c.c.) teslim olmaksızın, ona boyun

¹⁷³ Neml 27/91.

¹⁷⁴ Şa'râvî, *Havâtır*, 7/4024.

¹⁷⁵ En'âm 6/162-163; Zümer 39/12.

¹⁷⁶ San'ânî, *Tefsîru Abdurrezzâk*, 2/73; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/285.

¹⁷⁷ Şa'râvî, *Havâtır*, 7/4024.

¹⁷⁸ Şa'râvî, *Havâtır*, 3/1356.

¹⁷⁹ A'râf 7/143.

eğmeksizin İslâm'ın varlığından bahsetmek söz konusu olamaz. Bu teslimiyeti/boyun eğmeyi "Hayır Rabbin hakkı için, onlar aralarında çıkan çatışmada seni hakem tutmadıkça, sonra hiçbir burukluk hissetmeksizin vereceğin hükümlere kesinlikle teslim olmadıkça mü'min olamazlar."¹⁸⁰ ayeti bariz bir netlikte ortaya koymuştur.¹⁸¹

Yukarıda zikredilen ayetlerde Allah'ın (c.c.) vahyettiği dinin İslâm olduğu, nebilerin tamamının müslüman olup insanlara İslâm'ı tebliğ ettiği, İslâm'ın haricinde bir dinin Allah tarafından muteber sayılmadığı zikredilmiştir.¹⁸² Hz. Muhammed'in risâletinin bütün risâletleri cemettiğinden hareketle nebilerin tamamının dininin İslâm olduğu belirtilmiştir.¹⁸³

Hz. Muhammed hâtemülenbiyâ vasfıyla ilk nebiden itibaren tebliğ edilen İslâm'ın mütemmimidir/ikmal edenidir. Onun risâletinde İslâm kemale erip tamamlanmıştır. Bunu Kur'ân şöyle beyan etmiştir: *Bugün dininizi ikmal ettim. Nimetimi tamamladım. Din olarak sizler için İslâm'a razı oldum.*¹⁸⁴

Hz. Muhammed'in İslâmı ikmal eden son nebi olduğu "Benimle benden önceki peygamberlerin mîsâli şuna benzer. Bir adam bir ev inşa etmiş, bir köşede bir kerpiç yeri hariç, evi güzelce yapıp süslemiş, insanlar evin etrafında dolaşmaya başlamışlar (onun güzelliğine) hayran kalmışlar. 'Keşke şu kerpiç de yerine konsaydı, demişler. İşte o kerpiç benim. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."¹⁸⁵ hadisiyle de net/açık/öz bir şekilde beyan edilmiştir.

Vahiy süreci Kur'ân'la/Hz. Muhammed'in risâletiyle tamamlanmıştır. Kur'ân'dan sonra yeni bir nebiye/kitaba ihtiyaç kalmamıştır. Allah Kur'ân'da da hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır: "Biz bu Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."¹⁸⁶ Hz. Mûsâ/Hz. İsbâ döneminde tam olan/eksik olmayan Tevrât'ın/İncil'in Hz. Muhammed ve sonraki asırlara göre eksikliğini Kur'ân'la tamamlanmış olduğuna atıfta bulunulmuş; artık bu kitapta eksik hiçbir şeyin kalmadığı ifade edilmiştir. Bu ayete göre, İslâm mutlak olarak razı olunan dindir. Tebdîli/tağyîri (değiştirilmesi) mümkün değildir. Bu ayetin işaret ettiği peygamberlerin dinindeki eksiklik, Hz. Muhammed'in asrına göredir. Çünkü peygamberlerin dini kendi asırlarında eksik değildir. Hz. Muhammed'in dini de bugünden önce eksikti, denilmiştir. Bu durum şöyle bir örnekle açıklanabilir. Bir çocuk kendi yaşına göre tamdır/kâmindir. Ancak bir çocuk bir adamla kıyaslandığında, o adama göre kâmil değildir. Ayette zikredilen *اليوم* (*el-Yevm*) terimi, Hz. Muhammed asrına ya da

¹⁸⁰ Nisâ 4/65; bk. Said Havva, *İslam*, çev. Salih Uçan (İstanbul: Yenda Yayınları, t.s.), 13.

¹⁸¹ bk. Said Havva, *İslam*, 13.

¹⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/358; Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 5/2763; Said Havva, *İslam*, 11-20.

¹⁸³ Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 4/357.

¹⁸⁴ Mâide 5/3.

¹⁸⁵ Buhârî, Menâkıb, 18.

¹⁸⁶ En'âm 6/38. (Bu ayetteki *el-Kitâb* kelimesini İbn Abbâs, *Levh-i Mahfûz*; bazıları da Kur'ân olarak tefsir etmiştir.) İbn Abbâs, *Mikbâs*, 1/109; Mekki b. Ebî Tâlip, *el-Hidâye ilâ bülûğî'n-nihâye*, thk. Câmi'atü Şârika Mecmû'atü Resâili Câmi'iyyeti bi Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-'ulyâ ve'l-Bahsi'l-'İlmiyye (b.y.: Câmi'atü's-Şârika Külliyyetü's-Şer'ati ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429/2008), 3/2015; Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullâh Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414/1993), 2/130. Kanaatimizce, Bu ayetin *Levh-i Mahfûz'u* ihtiva etmesi, Kur'ân'a hâvi olmasına engel değildir. Neticede Kur'ân'da *Levh-i Mahfûz'da* mevcuttur. *Bürûc* 85/21-22.

bu sūrenin indiđi güne iřaret eder. Hz. Muhammed'in dini, řeriatin aslında Hz. İbrâhîm'in dinine iřtirak eder, denilmiřtir.¹⁸⁷

Ebû Zehre, bu ayette üç hakikatten bahseder. Bunlar, dinin ikmalî, nimetin tamamlanması ve din olarak İslâm'a razı olunmasıdır. İkmal, dinin şeriatine müteallik farzlar (ibadetler), hadler, hükümler, haramlar, helallerin, bundan sonra ilavelere ihtiyaç kalmayacak şekilde, hem adalet hem de doğruluk bakımından tamamlanmasını ifade eder.¹⁸⁸ İkmal, hiçbir şeyin eksik bırakılmadan¹⁸⁹ başka bir dine, başka bir nebiye ihtiyaç kalmadan, Allah'ın, dinini Müslümanlara tahsis edip, Müslümanların hac ibadeti vesilesiyle Müşriklerin Kâbe'den uzaklaştırılmasını ifade eder.¹⁹⁰ İtmam ise Mekke'deki şirk devletinin yok edilip, Müslümanların sözlerini üstün, Müşriklerin sözlerini aşağıda kılmayı, dinin/şeriatin emirlerini ikmal etmek suretiyle, dinin tamamlanmasını ifade eder.¹⁹¹ Din tekâmüle erince nimet tamamlanmış olur.¹⁹² Dinin ikmalî, emredilen/nehyedilen bildirileri, haramları/helalleri açıklamayı, şeriatı ihtiva eden bu kitabı kemale erdirmektir.

Hülâsâ dinin tamamlanması ilâhî bildirilerin/manifestonun tamamlanmasıdır. Nimetin tamamlanması, Mekke'nin fethiyle Arap yarımadası hükümranlığında zaferin ve hükümranlığın (egemenliğin) tamamlanması, şirk devletinin ortadan kaldırılıp üstün söz olan tevhidin ikâme edilmesidir. Din olarak İslâm'a razı olunmasına gelince, Allah'ın (c.c.) emirlerine teslim olup, şeriat kıldığı hükümlere; dinin hadleri, prensipleri ve farzları (din edinme/itaat etme/dinden çıkmama) hususunda yükümlülüğün vacip kılındığı şeylere boyun eğmektir. Kur'ân'ın ihtiva ettiği ve Hz. Muhammed'in davet ettiği her şeye teslim olmaya, razı olmak anlamının verildiği nakledilmiştir.¹⁹³ Din'in kemale erip İslâm'a razı olunması sadece Kur'ân'ın nazil olduğu asrı değil bütün asırları ihtiva etmektedir.¹⁹⁴

İslâm, itikâdî esaslar, ibadetler itibariyle tüm nebilerin dinidir. İslâm her bir peygamberin kendi döneminin ihtiyaçları/kusurları/eksikleri/maslahatlarına binâen yeni inzâl olunan vahiylerle/dinin fürûuna münhasır muvakkat hükümlerin neshedilmesiyle bir bina gibi tamamlanan bir dindir. İslâm, Hz. Lût döneminde ilk defa ortaya çıkan cinsel sapkınlığın ortadan kaldırılması, Hz. Şuayb'in kavminin ticarete ölçü/tartı hilesinin yasaklanması gibi ahlâkî husûsiyetleri her bir nebinin teker teker inşâ ettiği bir dindir. Hz. Peygamberin "*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*"¹⁹⁵ hadisi buna işaret etmektedir.

¹⁸⁷ Râğıb, *Tefsîru Râğıb*, 4/268-269.

¹⁸⁸ bk. En'âm 6/115.

¹⁸⁹ bk. En'âm 6/38.

¹⁹⁰ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 1/452-453; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/518-522; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 6/420; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vasît* (Kâhire: Dâru Nehda, 1417/1997), 4/40.

¹⁹¹ Mâveridî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/13; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/605; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/288.

¹⁹² İbn Kesîr, *et-Tefsîru'l-Kur'ân*, 3/26.

¹⁹³ Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr*, 4/2034.

¹⁹⁴ Şa'râvî, *Havâtır*, 5/2926.

¹⁹⁵ İmâm Mâlik, *Hüsnu'l-Huluk*, 8; İbn Hanbel, *Müsned*, 2/381.

İslâm'ın ahlâk'a yönelik emirleri/nehiyeleri ilâhî vahiyle nebilerin tamamı tarafından her bir peygamberin gönderildiği kavminin ihtiyaçları/kusurları/noksanlıkları/maslahatları oranında bir dantel gibi ustalıklı/sanatkârane bir tarzda nakşedilmiştir. Dinin aslına ait hükümlerden unutulmuş/tahrif edilenler sonraki nebilere gelen vahiyle tekrar inşa edilmiştir.

SONUÇ

İslâm'ın tadrîcî olarak ihtiyaçlar/maslahatlar nisbetinde bütün nebilere gönderilen din olduğu; Allâh'ın, sonraki asırlara göre eksik kalan, önceki nebilere indirilen sahifeleri/Tevrât'ın/Zebûr'un/İncîl'in aslını (tahrif edilmemiş şeklini) Hz. Peygamber'e nâzil olan Kur'ân'la tamamladığı ayette/hadiste belirtilmiştir. Önceki nebilere indirilen vahiylerde yeni bir nebi geleceği bildirilmiş, Hz. Muhammed/Kur'ân müjdelendirilmiştir. Ancak Kur'ân'da nebilere zincirinin son halkasının hâtemülenbiyâ olan Hz. Muhammed olduğu haber verilmiş, Hz. Muhammed sonrası bir nebiden/kitaptan bahsedilmemiş, vahiy sürecinin tamamlandığı beyan edilmiştir.

Bugün Semâvî Dinler adı altında zikredilen Yahûdilik/Hıristiyanlık, Tevrât'ın/İncîl'in tahrifatıyla ortaya çıkmıştır. Yahûdilik Ya'kûb'un en büyük oğlu olarak telakki edilen Yahûzâ'ya/Yahûdâ'ya, Hıristiyanlık da Hz. İsmâ'il'in doğduğu köy olarak telakki edilen Nasârâ'ya isnat edilmiş, Allah'a atfedilmemiştir. Allah Yahûdilik/Hıristiyanlık adında bir din inzâl etmemiştir. Kur'ân'da *ed-Dîn* kavramı, İslâm adıyla Allah'a isnat edilmiş, İslâm ile aynîleşmiş (Âl-i İmrân 3/19), insanlara atfedilmemiştir. Yahûdililere/Hıristiyanlara din anlamında *Millet* (Bakara 2/120) kavramı isnat edilmiştir. Hz. İbrâhîm'in dininden bahsedilirken de *Millet* (Bakara 2/135) kelimesi kullanılmıştır. Yani insanlara atfedilen din Millet kavramıyla anlatılmıştır. *ed-Dîn*, Allah'ın gönderdiği dini; Millet ise insanların ait olduğu dini ifade eder. Bu bağlamda bütün peygamberler, iki semâvî dinin peygamberleri olan Hz. Mûsâ ve kavmi/Hz. İsmâ'il ve Havârilere Kur'ân'da Müslüman olarak tanıtılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahfeş, Ebû'l-Hasen el-Mücâşî'î. *el-Me'âni'l-Kur'ân li'l-Ahfeş*. thk. Dr. Hüdâ Mahmûd Kurrâ'a. Kâhire: Mektebetü Hancî, 1411/1990.
- Atay, Hüseyin. *Kur'ân Türkçe Çeviri*. Ankara: y.y., 2013.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali*. İstanbul: Hayat Yayıncılık. t.s.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed. *Me'âlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullâh en-Nemr. Beyrût: Dâru Taybe, 1417/1997.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Abdullâh. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahmân. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî 1418/1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Sünenü kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Zehîr b. Nâsir. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001-2.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcül-lüğa ve sihâhül-'arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Çıtır, Aslan. *Kur'ân-ı Kerîm'de Dinin Birliği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2020.

- Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam es-San'ânî, *Tefsîru Abdurrezzâk*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed. *Zehretü't-tefâsîr*. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.s.
- Ebüsüüd el-'Amâdî Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü'l-'aklî's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, t.s.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Câhit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüğa*. thk. Muhammed Avad Mur'ib. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1411/2001.
- Fazlurrahman. *Kur'an'ın Bazı Temel Ahlâkî Kavramları (İman, İslâm, Takva) Allah'ın Elçisi ve Mesajı*. çev. Âdil Çiftçi. Ankara: y.y., 1997.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân. *Kitâbü'l-'ayn*. Bağdat: y.y., 1404/1984.
- Havva, Said. *İslâm*. çev. Salih Uçan. İstanbul: Yenda Yayınları, t.s.
- Hererî, Muhammed el-Emin b. Abdullâh. *Tefsîru hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fî ravâbi 'ulûmi'l-Kur'an*. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1421/2001.
- İbn Abbâs, Abdullâh. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbâs*. cem. Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.s.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1404/1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretü'l-lüğa*. thk. Remzi Münîr B'alebekkî. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâýîn, 1407/1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ. *M'ucemü makâyisi'l-lüğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid vd. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1998.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. 'Umer b. Kesîr. *et-Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Sellâme. Beyrût: Dâru Taybe, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed. *Lisânü'l-'arab*. Beyrût: y.y., 1410/1990.
- İmâm Mâlik, Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir. *Muvattâ*. thk. Muhammed Mustafa el-'Azamî. b.y.: Müessesetü Zâyid b. Sultân, 1425/2004.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm. Mecmû'u'l-fetâvâ. Kâhire: y.y., 1404/1984.*
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2005.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm Atfîş. Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1384/1964.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Basellûm. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü't-tevhîd*. İstanbul: y.y., 1399/1979.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdurrahîm. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.s.
- Mekkî b. Ebî Tâlip. *el-Hidâye ilâ bülûjî'n-nihâye*. thk. Câmî'atü Şârika Mecmû'atü Resâli Câmî'iyyeti bi Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmiyye. b.y.: Câmî'atü's-Şârika Külliyyetü's-Şerî'ati ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423/1997.
- Mücâhid, Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Câbir. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Dr. Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Neyl. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmi'l-Hadîse, 1410/1989.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd Hâfîzüddîn. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Bedîvî. Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.

- Râgıb el-İsfahânî. *Tefsîru Râgıb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdulazîz Besyûnî. Tantâ: Câmi'atü Tantâ Külliyyetü'l-Âdâb, 1420/1999.
- Râgıb el-İsfahânî. *Müfredât*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrût: Dâru's-Şâmiyye, 1417/1996.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. 'Umer. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/1999.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *et-Tefsîru'l-menâr*. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1410/1990.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1417/1997.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *ed-Dürü'l-mensûr fî tefsîri bi'l-me'sûr*. Kâhire: y.y., 2003.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellâ. *Havâtir*. b.y.: Matâbi'u Ahbâri'l-Yevm, 1417/1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullâh. *Fethu'l-kadîr*. Beyrût: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414/1994.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vasît*. Kâhire: Dâru Nehda, 1417/1997.
- Yûnus el-Hatîb, Abdülkerîm. *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Fikri l-'Arabî, t.s.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b.'Umer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-akâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. Beyrût: Dâru'l-Fikri l-'Arabî, 1407/1987.
- Zuhaylî, Mustâfa Vehbe. *et-Tefsîru'l-vasît*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1422/2001-2.